

Yazar/Author

Sevda AKTOKLU*, Nevzat CAN**

Makale Adı/Article Name

Ekolojik Krizin Manevi Kökleri: Seyyid Hüseyin Nasr'ın Modern İnsan ve Doğa Eleştirisi***

Spiritual Roots of the Ecological Crisis: Seyyed Hossein Nasr's Critique of Modern Humanity and Nature

ÖZ

Çağdaş ekolojik kriz, yalnızca teknik, ekonomik ya da politik etkenlerle açıklanamayacak ölçüde derin bir anlam ve değer krizine işaret etmektedir. Bu krizin arka planında, modern insanın varlık, tabiat ve kutsal ile kurduğu ilişkide meydana gelen köklü dönüşüm bulunmaktadır. Seyyid Hüseyin Nasr'a göre doğa tahribi, insanın tabiat üzerindeki sınırsız hâkimiyet arzusundan çok, modern bilincin kutsal ve metafizik anlam dünyasından uzaklaşmasının sonucudur. Modern insan, tabiatı ilahi düzenle bağlantılı anlamlı bir varlık alanı olarak kavramaktan uzaklaşmış; onu üretim, tüketim ve teknik müdahale süreçlerine dâhil edilen maddi bir kaynak alanı şeklinde görmeye başlamıştır. Bu çalışma, Nasr'ın modern insan eleştirisi ekseninde kutsaldan kopuşu, prometeyen insan figürünü, ekolojik krizin manevi köklerini ve geleneksel dünya görüşünde tabiatın manevi değerini ele almaktadır. Makalenin temel iddiası, Nasr'ın ekolojik krizi dar anlamda bir çevre yönetimi problemi olarak değil, modern insanın kutsal kozmos fikrinden uzaklaşmasıyla ortaya çıkan manevi, ontolojik ve ahlaki bir kriz olarak yorumladığıdır. Bu nedenle çözüm, tabiatı anlamlandırma biçiminin yeniden düşünülmesini gerektirir.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Hüseyin Nasr, Ekolojik Kriz, Modern İnsan, Doğa Tahribi, Gelenek, Kutsal, Tabiat.

ABSTRACT

The contemporary ecological crisis cannot be adequately explained only through technical, economic, or political factors; it also indicates a profound crisis of meaning and value. This article examines the spiritual roots of ecological destruction through Seyyed Hossein Nasr's critique of modern humanity and nature. In Nasr's thought, the devastation of the natural world is not merely the result of industrial production or irresponsible environmental policies. More fundamentally, it emerges from modern humanity's loss of a sacred and metaphysical vision of existence. Modern consciousness increasingly treats nature as a measurable, usable, and controllable material resource rather than as a meaningful order connected with divine wisdom. The article discusses the modern separation of knowledge from the sacred, the Promethean image of the human being, the spiritual roots of ecological crisis, and the value of nature in the traditional worldview. It argues that Nasr interprets ecological crisis as an ontological, moral, and spiritual crisis that requires a renewed understanding of knowledge, responsibility, and the sacred cosmos.

Keywords: Seyyed Hossein Nasr, Ecological Crisis, Modern Humanity, Destruction Of Nature, Tradition, Sacred, Nature.

* Öğr. Gör., Avrasya Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, sevda.aktoklu@avrasya.edu.tr

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Felsefe Bölümü, behcan@hotmail.com

*** Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı'nda 2019 yılında tamamlanan "Seyyid Hüseyin Nasr'ın Düşüncesinde İnsan Sorunu" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Extended Abstract

This article examines the ecological crisis through Seyyed Hossein Nasr's critique of modern humanity and nature. The main point of departure is the claim that contemporary ecological problems cannot be understood only as technical failures, political deficiencies, or economic consequences. Pollution, climate change, the exhaustion of natural resources, and the destruction of living ecosystems are certainly visible dimensions of the crisis. However, from Nasr's perspective, these problems also point to a deeper transformation in the way modern humanity understands existence, knowledge, nature, and the sacred. For this reason, the article approaches ecological crisis as a spiritual, ontological, and moral problem rather than as a merely environmental issue.

The purpose of the study is to show how Nasr relates the destruction of nature to the loss of a sacred worldview in modern consciousness. In traditional worldviews, nature is not perceived as a meaningless collection of material objects. It is understood as a meaningful order that reflects wisdom, measure, harmony, and divine signs. Modern thought, however, has increasingly interpreted nature as a measurable, calculable, controllable, and usable field. This transformation has changed not only humanity's practical relationship with the environment, but also its metaphysical position within the order of existence. In this context, the article argues that Nasr's ecological thought is rooted in his broader critique of modernity, secularization, and the reduction of knowledge to instrumental power.

The study is based on a conceptual and interpretive analysis of Nasr's views on modern humanity, sacred science, tradition, and nature. Rather than using empirical data, it examines the philosophical and metaphysical assumptions that shape the modern human-nature relationship. The article first discusses the modern separation of consciousness from the sacred and the transformation of the idea of nature. It then analyzes Nasr's notion of the Promethean human being, who places the self at the center of existence and regards nature as an object of domination. In the following sections, the article evaluates the spiritual roots of ecological crisis, the traditional understanding of the spiritual value of nature, and the possibility of overcoming the crisis through a renewed awareness of the sacred cosmos.

According to the article's argument, the modern ecological crisis begins with a narrowing of the human vision of reality. When knowledge is detached from metaphysical and moral principles, it tends to become a tool for control and exploitation. In such a framework, nature is no longer seen as a sacred order that calls humanity to responsibility; rather, it becomes a resource to be organized according to human desire, production, consumption, and technical intervention. Nasr's criticism is not directed against knowledge or science as such, but against a form of knowledge that has lost its connection with wisdom. This point is central to understanding why ecological destruction, for Nasr, is inseparable from the crisis of modern consciousness.

The article also emphasizes the significance of the Promethean image of the human being in Nasr's thought. The Promethean human being represents a type of modern subject who seeks autonomy from transcendent truth and assumes unlimited authority over the natural world. This figure interprets freedom as self-sufficiency and power, but in doing so loses the sense of limit, responsibility, and sacred order. The domination of nature is therefore not only an external act of environmental exploitation; it is also the outward expression of an inner spiritual imbalance. The pollution of the environment is connected with the pollution of the soul, because the loss of measure, reverence, and responsibility within the human being eventually appears as destruction in the external world.

In contrast to this modern orientation, the traditional worldview understands nature as a symbolic and spiritual reality. Mountains, rivers, trees, soil, and living beings are not merely physical entities; they are signs that direct the human being toward a larger order of meaning. In this view, human superiority does not mean unlimited domination over nature. Rather, it implies responsibility, trust, and moral obligation. The human being becomes truly mature not by intensifying technical control, but by recognizing the limits of the self and acting in harmony with the order of existence. Therefore, ecological sensitivity is not only a matter of protecting the environment; it also requires the discipline of desire, the renewal of moral awareness, and the recovery of a sense of sacred responsibility.

The conclusion of the article is that ecological crisis cannot be overcome by technical measures alone. Environmental policies, sustainable production, and responsible consumption are necessary, but they remain insufficient if the worldview that produced the crisis remains unchanged. Nasr's thought invites modern humanity to reconsider the meaning of nature, the purpose of knowledge, and the ethical position of the human being within the cosmos. The recovery of the sacred cosmos does not mean a nostalgic return to the past; rather, it means rebuilding the human-nature relationship on the basis of meaning, wisdom,

measure, and responsibility. In this sense, Nasr's approach offers a philosophical and spiritual framework for rethinking the ecological crisis at its deepest roots.

Giriş: Ekolojik Krizi Manevi Bir Mesele Olarak Düşünmek

Ekolojik kriz, günümüzde çoğunlukla çevre kirliliği, iklim değişikliği, doğal kaynakların tükenmesi, teknolojik üretim biçimleri ve tüketim alışkanlıkları üzerinden tartışılmaktadır. Bu tartışmalar, krizin görünür sonuçlarını anlamak bakımından önem taşımakla birlikte, meselenin insan, varlık ve tabiat tasavvuruyla ilgili daha derin boyutlarını her zaman yeterince açıklayamamaktadır. Çünkü insanın doğayla kurduğu ilişki, yalnızca pratik davranışların ya da çevresel politikaların sonucu değildir; aynı zamanda insanın kendisini evren içinde nasıl konumlandığıyla da yakından ilişkilidir (Yıldırım, 2017, ss. 289-290). Bu bağlamda ekolojik krizi yalnızca teknik çözümlerle aşılabilecek bir çevre sorunu olarak değil, insanın tabiatla kurduğu ilişkinin düşünsel, ahlaki ve manevi temellerini açığa çıkaran kapsamlı bir kriz olarak değerlendirmek gerekir (Nasr, 1982, s. 62).

Modern dönemde insanın tabiatla kurduğu ilişki, geleneksel dünya görüşlerinden ayrılan yeni bir anlam çerçevesinde şekillenmiştir. Geleneksel anlayışta tabiat düzen ve hikmet taşıyan bir varlık alanıyken, modern dünya tasavvurunda ölçülebilir, dönüştürülebilir ve denetlenebilir bir alana indirgenmiştir; mekanik dünya anlayışı bu yönelimi güçlendirmiştir (Capra, 2014, ss. 61, 70). Dolayısıyla bu dönüşüm, insanın varlık karşısındaki konumunu yeniden tanımlamasıyla yakından ilişkilidir.

Nasr'a göre modern insanın doğayı tahrip etmesi, yalnızca çevreye karşı duyarsızlıkla açıklanamaz; daha temelde insanın tabiatı ilahi düzenle bağlantılı bir anlam alanı olarak görememesiyle ilişkilidir. Modernlik tartışmalarında akıl, ilerleme ve bireysel özerklik fikrinin merkezî hâle gelmesi, insanın geleneksel anlam dünyasından uzaklaşmasının temel göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Demirhan, 2004, s. 24). Bu kopuş, insanın varlık düzeniyle kurduğu ilişkinin zayıflaması ve dünyayı aşkın referanslardan bağımsız biçimde yorumlaması bağlamında da okunabilir (Guénon, 1979, s. 15). Böylece Nasr'ın yaklaşımı, ekolojik krizi modern insanın yalnızca doğayla değil, kutsalla ve kendi varlık konumuyla kurduğu ilişkinin bozulması üzerinden değerlendirmektedir.

Nasr'ın düşüncesinde tabiat, insanın kullanımına sunulmuş salt maddi bir alan değildir; ilahi düzenin ve hikmetin işaretlerini taşıyan, insanı kendi sorumluluğu üzerine düşünmeye çağıran anlamlı bir varlık düzenidir. Bu anlamda insanın tabiatla yönelik tavrı, aynı zamanda onun kutsala, varlığa ve kendi özüne karşı tavrını da gösterir. Nasr'ın Aydınlanma sonrası modern bilinç eleştirisi, din-bilim ilişkisi ve kutsalın bilgidan dışlanması bağlamında değerlendirilebilir (Baykan, 2002, s. 205). Bu eleştirinin yalnızca kültürel ya da tarihsel değil, aynı zamanda metafizik bir zemine dayandığı; geleneksel İslam ve ezeli hikmet düşüncesiyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir (Demirkol, 2010, ss. 273-274). Bu çerçevede ekolojik kriz, Nasr açısından tabiatın kirlenmesinden önce insanın varlıkla kurduğu ilişkinin anlam kaybına uğramasıyla ilgilidir (Nasr, 2013, ss. 220-223).

Bu bağlamda modern insanın temel yanılgısı, kendisini tabiat üzerinde sınırsız tasarruf sahibi merkezî bir özne olarak konumlandırmasıdır. Nasr'ın ekolojik kriz eleştirisi, doğanın kullanım biçiminden çok, bu kullanımı mümkün kılan hâkimiyetçi zihniyetin sorgulanmasına yöneliktir (Sungur, 2014, s. 115; Zengin, 2017, s. 42).

Bu çalışma, "Ekolojik Krizin Manevi Kökleri: Seyyid Hüseyin Nasr'ın Modern İnsan ve Doğa Eleştirisi" başlığı altında, ekolojik krizi Nasr'ın modern insan eleştirisi ekseninde tartışmayı amaçlamaktadır. Nasr'ın düşünce dünyasında varlık, bilgi, gelenek ve kutsal arasındaki bağ, modern insanın bunalımını anlamada merkezi bir yere sahiptir (Chittick, 2012, s. 232). Bu doğrultuda makalede önce modern bilincin kutsaldan kopuşu ve tabiat tasavvurundaki değişim ele alınacak; ardından prometeyen insan figürü üzerinden hâkimiyetçi modern özne anlayışı tartışılacaktır. Daha sonra ekolojik krizin manevi kökleri, geleneksel dünya görüşünde tabiatın manevi değeri ve kutsal kozmos fikrinin yeniden hatırlanması çerçevesinde değerlendirilecektir.

Yöntem bakımından çalışma, Nasr'ın modern insan, kutsal bilim, gelenek ve tabiat konularındaki görüşlerini merkeze alan kavramsal ve yorumlayıcı bir analize dayanmaktadır. Ampirik veri kullanılmayan çalışmada, Nasr'ın ilgili eserleri ve konuya ilişkin literatür, modern insan-tabiat ilişkisini biçimlendiren felsefi ve metafizik varsayımları ortaya koymak amacıyla incelenmiştir.

Çalışma, ekolojik krizin çözümünü yalnızca teknolojik iyileştirmelerde ya da çevre politikalarında aramanın yetersiz kalacağını; insanın tabiat karşısındaki konumunu, sorumluluğunu ve manevi yönelimini yeniden değerlendirmesi gerektiğini savunmaktadır. Böylece Nasr'ın düşüncesi, ekolojik krizi modern insanın manevi yoksullaşması, tabiatın anlam kaybına uğraması ve kutsal düzen fikrinin unutulması bağlamında yorumlamak için güçlü bir felsefi zemin sunmaktadır (Nasr, 2015, ss. 18-19).

1. Modern Bilincin Kutsaldan Kopuşu ve Tabiat Tasavvurunun Değişimi

Modern insanın doğayla kurduğu ilişkinin anlaşılabilmesi için öncelikle modern bilincin varlık, bilgi ve kutsal karşısındaki konumunu değerlendirmek gerekir. Geleneksel dünya görüşlerinde tabiat, kendi başına anlamsız bir madde alanı olarak görülmez; insanı aşan bir düzenin, hikmetin ve ilahi anlamın görünür olduğu bir varlık alanı olarak değerlendirilir. Modern bilinç ise bu anlam boyutunu geri plana iterek tabiatı daha çok ölçülebilir, hesaplanabilir ve müdahaleye açık bir gerçeklik alanı olarak ele almıştır. Mekanik dünya anlayışı, insan ile doğa arasındaki bütüncül bağı zayıflatmış ve tabiatı parçalarına ayrılabilir bir sistem olarak değerlendirme eğilimini güçlendirmiştir (Capra, 2014, ss. 61-70).

Modernliğin belirleyici yönlerinden biri, insan aklının kendi kendine yeterli bir otorite olarak konumlandırılmasıdır. Bu anlayışta insan, hakikati aşkın bir kaynaktan veya geleneksel bir bilgi düzeninden hareketle değil, kendi rasyonel kapasitesiyle kurmaya yönelir. Böylece bilgi, varlığın manevi ve metafizik boyutlarını anlamaya çalışan bir hikmet arayışı olmaktan uzaklaşarak daha işlevsel, denetleyici ve fayda merkezli bir karakter kazanır. Modern dönemde akıl, ilerleme ve bireysel özerklik fikri, insanın dünya ile kurduğu ilişkiyi dönüştüren temel unsurlar arasında yer almıştır (Demirhan, 2004, s. 35). Bu dönüşüm, insanın geleneksel anlam düzeninden kopması ve dünyayı aşkın referanslardan bağımsız biçimde yorumlamasıyla da bağlantılıdır (Guénon, 1979, s. 19).

Nasr'ın modern bilinç eleştirisi, özellikle bilginin kutsaldan ayrılması meselesinde belirginleşir. Ona göre modern insan, tabiatı kutsal bir düzenin parçası olarak kavrama yetisini kaybettiği ölçüde doğayla kurduğu ilişkiyi de manevi sorumluluk temelinden uzaklaştırmıştır. Bu noktada Nasr'ın itirazı, bilginin ya da bilimin kendisine değil; bilginin metafizik, ahlaki ve manevi ilkelerden bağımsızlaştırılarak tek boyutlu bir araçsallığa indirgenmesinedir. Modern bilime ve Aydınlanmacı akıl anlayışına yöneltilen bu eleştiri, kutsalın bilgiden ve hayattan dışlanmasıyla doğrudan bağlantılıdır (Baykan, 2002, ss. 204-206). Bu bakımdan modern tabiat tasavvurundaki değişim, yalnızca çevresel sonuçlarıyla değil, bu sonuçları mümkün kılan bilgi ve varlık anlayışıyla birlikte ele alınmalıdır.

Modern dönemde tabiatın kutsal anlamından soyutlanması, insan-tabiat ilişkisinin fayda ve denetim ekseninde yeniden kurulmasına yol açmıştır. Nasr düşüncesinde gelenek ise varlığı kutsalla ilişkisi içinde anlamlandıran bütüncül bir dünya görüşüdür (Demirkol, 2010, s. 274). Bu nedenle temel sorun, tabiatın insan hayatındaki yerinin ortadan kalkması değil, onun manevi ve metafizik anlamının geri plana itilmesidir.

Bu değişimin arka planında, modern bilimin tabiatı nicel, ölçülebilir ve mekanik bir düzen olarak kavrama eğilimi önemli bir yer tutar. Modern bilimsel bakış, doğayı anlamak için ölçme, sınıflandırma ve açıklama yöntemlerini öne çıkarmış; bu da insanın tabiat hakkında daha sistematik bilgi üretmesini sağlamıştır. Ancak Nasr açısından problem, bu bilgi biçiminin kutsal ve metafizik ilkelerden bağımsızlaştırılarak hakikati açıklayan tek geçerli çerçeve hâline getirilmesidir. Tabiatın yalnızca maddi ve ölçülebilir yönleriyle ele alınması, varlığın anlam, değer ve gaye boyutlarının geri planda kalmasına yol açmaktadır (Çüçen, K. vd., 2011, s. 126). Böylece doğa, insanın karşısında anlam taşıyan bir varlık düzeni olmaktan uzaklaşarak yalnızca fiziksel özellikleriyle kavranan bir alan hâline gelmektedir.

Nasr'a göre modern insanın kendisini aşkın hakikat düzeninden bağımsız görmesi, özgürleşmeden çok varlık içindeki asli konumundan uzaklaşma sonucunu doğurur. Gelenekten kopuş bu nedenle yalnızca kültürel bir değişim değil, varlık ve bilgi anlayışında köklü bir kırılmadır (Sungur, 2014, s. 118).

Bu bağlamda “kutsaldan kopuş”, yalnızca dinî inancın zayıflaması değil, dünyanın aşkın bir anlam düzeni içinde okunma imkânının kaybıdır. Tabiatın yalnızca maddi ve işlevsel nitelikleriyle kavranması da bu anlam daralmasının sonucudur (Zengin, 2017, s. 51; Schuon, 1998, s. 37).

Modern tabiat tasavvurundaki bu dönüşüm, zamanla toplumsal hayatın farklı alanlarında da görünür hâle gelmiştir. Sanayileşme, teknolojik genişleme, kentleşme ve tüketim kültürü, insanın doğayla ilişkisini yalnızca bireysel bir tercih olmaktan çıkararak daha geniş bir uygarlık meselesine dönüştürmüştür. Çevre sorunları, yalnızca doğayla ilgili değildir; insanın toplumsal örgütlenme biçimleri, üretim ilişkileri ve yaşam tarzlarıyla da bağlantılıdır (Yıldırım, 2017, ss. 289-290). Bu yönüyle ekolojik kriz, hem modern toplumun üretim ve tüketim pratikleriyle hem de bu pratikleri mümkün kılan insan ve tabiat anlayışıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede ekolojik krizi anlamak, modern insanın tabiatı nasıl kullandığını açıklamak, ötesinde, tabiatı neden artık kutsal bir varlık düzeni olarak göremediğini sorgulamayı gerektirir (Chittick, 2012, s. 232).

2. Prometeyen İnsan Eleştirisi: Hâkimiyet, Sekülerleşme ve Doğa

Nasr'ın modern insan eleştirisinde öne çıkan temel kavramlardan biri “prometeyen insan”dır. Bu kavram, insanın kendisini aşkın bir hakikat düzeninden bağımsızlaştırarak varlık üzerinde sınırsız bir tasarruf yetkisine sahip olduğunu düşünmesini ifade eder. Prometeyen insan, kendisini Tanrı'ya, kutsal düzene ve varlık bütünlüğüne karşı sorumlu bir varlık olarak değil; kendi iradesini, aklını ve teknik gücünü merkeze alan özerk bir özne olarak kavrar (Nasr, 2015, s. 17). Bu yönüyle prometeyen insan, yalnızca modern bireyin özgürleşme arzusunu değil, aynı zamanda sınır, sorumluluk ve aşkınlık bilincinden uzaklaşmasını da temsil eder. Modernlikte akıl, ilerleme ve bireysel özerklik fikrinin merkezî hâle gelmesi, insanın geleneksel anlam dünyasından kopuşunu ve kendisini yeni bir otorite kaynağı olarak konumlandırmasını güçlendirmiştir (Demirhan, 2004, s. 35).

Prometeyen insanın temel özelliği, kendisini varlık düzeninin merkezine yerleştirmesidir. Bu tavırdan insan, tabiatı kendisiyle aynı varlık düzeninin parçası olarak değil, kendi amaçları için düzenlenebilir dışsal bir alan olarak görmeye başlar. Böyle bir anlayışta doğa, insanın anlam arayışına eşlik eden bir hikmet alanı olmaktan uzaklaşır; ekonomik, teknolojik ve bilimsel süreçler içinde dönüştürülecek bir kaynak alanına indirgenir. Modern öznenin dünyayı kendi akli ve iradesi doğrultusunda kavrama çabası, yalnızca bilgi üretme biçimini değil, insanın varlık karşısındaki konumunu da değiştirmiştir. Felsefe tarihinin modern döneme ilişkin tartışmalarında insan merkezli düşünme biçiminin güçlenmesi, bu dönüşümün önemli arka planlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Gökberk, 2002, s. 281).

Bu noktada sekülerleşme, yalnızca dinî inançların toplumsal alandaki etkisinin azalması anlamına gelmez. Daha geniş anlamıyla sekülerleşme, dünyanın kutsal anlamından soyutlanması ve varlığın yalnızca maddi boyutlarıyla kavranmasıdır. Tabiatın kutsal anlamından uzaklaştırılması, insanın doğa karşısında sorumluluk taşıyan bir varlık olarak değil, ona hükmetme yetkisine sahip bir özne olarak konumlanmasına zemin hazırlar. Nitekim modern insanın tabiatla kurduğu sorunlu ilişki, yalnızca çevresel davranışlarla değil, varlığı kavrama biçimindeki daralmayla da ilgilidir. Felsefi disiplinler açısından bakıldığında varlık, bilgi ve değer alanlarının birbirinden koparılması, insanın dünyayı parçalı ve araçsal biçimde yorumlamasına yol açabilmektedir (Heimsoeth, 2013, s. 44).

Prometeyen insanın doğa karşısındaki tavrı, bilme arzusuyla sınırlı kalmaz; bilginin denetleme, dönüştürme ve yeniden biçimlendirme gücüne dönüşmesiyle belirginleşir. Bu anlayış içinde tabiat, yalnızca anlaşılacak bir varlık düzeni değil, insanın amaçlarına göre düzenlenecek bir malzeme olarak görülür. Nasr'ın modern bilim eleştirisi de bilimin kendisini reddetmekten çok,

kutsaldan bağımsızlaştırılmış bilgi anlayışının tabiatı teknik denetimin nesnesi hâline getirmesine yöneliktir (Nasr, 2002, s. 116). Bu çerçevede “kutsal bilim” vurgusu, bilginin yalnızca teknik fayda üretme aracı olarak kalmaması ve yeniden hikmetle ilişkilendirilmesi gerektiği düşüncesine dayanır (Nasr, 2016, ss. 165-167).

Modern insanın hâkimiyetçi tavrı, tabiatı yalnızca fiziksel olarak değil, anlam bakımından da yoksullaştırmıştır. Doğaya bakan modern bilinç, çoğu zaman onda sembolik, manevi ya da metafizik bir anlam görmek yerine, onu üretim, tüketim ve teknik ilerleme süreçlerinin içine yerleştirir. Böylece doğa, insanı kendi sınırları ve sorumluluğu üzerine düşündüren bir varlık alanı olmaktan uzaklaşır. İnsanın kendisini varlık düzeni içinde nasıl konumlandığı, onun hem kendisine hem de dış dünyaya yönelişini belirleyen temel unsurlardan biridir. Bu sebeple modern insanın doğa karşısındaki tavrı, yalnızca epistemolojik değil, aynı zamanda ontolojik ve ahlaki bir sorun olarak da değerlendirilmelidir (Heimsoeth, 2013, s. 48).

Prometeyen insanın doğaya yaklaşımı, modern dünyanın ilerleme fikriyle de yakından ilişkilidir. İlerleme düşüncesi çoğu zaman daha fazla üretim, daha fazla tüketim, daha fazla teknik güç ve tabiat üzerinde daha geniş denetim kurma isteğiyle iç içe geçmiştir. Bu anlayışta doğanın sınırları, insanın arzularını düzenleyen bir ölçü olarak değil, teknik gelişmelerle aşılması gereken engeller olarak görülür. Modern düşüncede ilerleme fikrinin güçlenmesi, insanın doğa karşısındaki konumunu da dönüştürmüştür; tabiat, insanın sınırını fark ettiği bir düzen olmaktan çok, insan eylemiyle aşılabilecek ve yeniden biçimlendirilecek bir alan olarak görülmeye başlanmıştır (Demirhan, 2004, s. 52).

Bu çerçevede prometeyen insanın temel problemi, yalnızca doğaya dışarıdan zarar vermesi değildir; kendi arzu ve iradesini ölçü kabul ederek ahlaki sınır fikrini zayıflatmasıdır. İnsanın özgürlüğü, sorumluluktan bağımsız düşünüldüğünde, eylem alanı genişlese bile bu genişleme ahlaki bir ölçü üretmeyebilir. Ahlaki eylem, insanın yalnızca kendi isteğini gerçekleştirmesiyle değil, eyleminin evrensel bir sorumluluk ilkesiyle ilişkilendirilebilmesiyle anlam kazanır. Bu bakımdan modern insanın doğa üzerindeki sınırsız tasarruf iddiası, yalnızca teknik bir müdahale biçimi değil, aynı zamanda ahlaki sınırların aşınması olarak da okunabilir (Kant, 2002, ss. 38-39).

Prometeyen tavrın bir başka sonucu, insanın kendisiyle ve varlıkla kurduğu ilişkinin yabancılaşmasıdır. İnsan tabiatı yalnızca nesneleştirmekle kalmaz; kendi varlığını da kutsal, manevi ve metafizik boyutlarından uzaklaştırır. Bu durumda insan, doğaya hükmettiğini düşünürken aslında kendi iç bütünlüğünü, sınır bilincini ve hakikatle bağını zayıflatır. Modern öznenin güç ve irade merkezli yönelimi, insanın değerler alanıyla ilişkisini de problemli hâle getirmektedir. İnsan, yalnızca bilen ve üreten bir varlık değil, aynı zamanda değerlerle ilişki kuran ve eylemlerinden sorumlu olan bir varlık olarak düşünülmelidir (Kuçuradi, 2013, s. 13).

Prometeyen insan eleştirisi, modern insanın güç arzusunu sorgulaması bakımından Nietzscheci insan tasavvuruyla da karşılaştırmalı biçimde düşünülebilir. Modern insanın kendi sınırlarını aşma, kendisini yeniden kurma ve değerleri kendi iradesi etrafında belirleme eğilimi, doğayla ilişkide de hâkimiyetçi bir tavra dönüşebilmektedir (Nietzsche, 2001, s. 52). Ancak Nasr'ın yaklaşımında insanın yetkinleşmesi, kendi iradesini mutlaklaştırmasıyla değil, kendisini aşan hakikat düzeniyle bağ kurmasıyla mümkündür. Dolayısıyla prometeyen insan, Nasr açısından özgürleşmiş değil, kutsal merkezini kaybetmiş bir insan tipidir. Burada güç iradesiyle kutsal sorumluluk arasındaki gerilim, modern insanın hem kendisiyle hem de tabiatla kurduğu ilişkinin problemli yönünü görünür kılmaktadır (Nasr, 2015, s. 17).

Bu eleştiri, yalnızca Batı toplumlarını hedef alan dar bir medeniyet eleştirisi olarak anlaşılmamalıdır. Burada asıl mesele, kutsaldan kopmuş ve tabiatı araçsallaştırmış modern bilinç biçimidir. Bu bilinç biçimi, modernleşme süreçleriyle birlikte farklı toplumlarda da etkili olmuş; geleneksel tabiat anlayışlarını ve insanın varlık karşısındaki sorumluluk bilincini zayıflatmıştır. Prometeyen insan figürü belli bir coğrafyaya ait tarihsel bir tip olmaktan çok, modern zihniyetin ürettiği genel bir insan tasavvuru olarak değerlendirilebilir. Geçmiş ile gelecek arasında konumlanan insanın kendi varlık anlamını nasıl kurduğu, onun hem tarihsel hem de ahlaki yönelimlerini belirleyen temel bir mesele olarak önem taşımaktadır (Kılıç, 2012, ss. 77-78).

Bu bağlamda prometeyen insan eleştirisi, ekolojik krizin manevi köklerini anlamak açısından belirleyici bir yere sahiptir. Çünkü bu figürde insan, kendisine verilmiş sorumluluğu unutmuş; tabiatı emanet olarak değil, egemenlik kurulacak bir alan olarak kavramıştır. Bu tavır, modern insanın kutsal ve metafizik anlam dünyasından kopuşunun dış dünyadaki en görünür sonuçlarından biridir. Nasr'ın geleneksel dünya görüşüne yaptığı vurgu, insanın varlık düzenindeki yerini yeniden hatırlaması gerektiği düşüncesine dayanır (Nasr, 2013, s. 229). Ezeli hikmet ve gelenek anlayışı da modern insanın kaybettiği metafizik yönelimi yeniden düşünmek için önemli bir imkân sunmaktadır (Demirkol, 2010, s. 274).

3. Ekolojik Krizin Manevi Kökleri: Ruhun Kirlenmesinden Çevrenin Kirlenmesine

Ekolojik krizin manevi köklerini tartışmak, çevre sorunlarını yalnızca dış dünyada gerçekleşen fiziksel bozulmalar olarak görmemeyi gerektirir. Ormanların yok edilmesi, su kaynaklarının kirlenmesi, canlı türlerinin azalması ve doğal dengenin bozulması krizin görünür sonuçlarıdır; ancak bu sonuçların arkasında insanın tabiatı nasıl kavradığı ve kendisini varlık düzeni içinde hangi konuma yerleştirdiği sorusu yer alır. Nasr'ın yaklaşımında çevresel bozulma, modern insanın kutsal düzen fikrinden uzaklaşmasıyla birlikte düşünülür; böylece ekolojik kriz, yalnızca dış dünyaya ait bir tahribat değil, insanın varlıkla kurduğu ilişkinin manevi düzeyde çözülmesidir (Nasr, 1982, s. 87). Bu açıdan çevre sorunu, insanın dünyayı anlamlandırma biçimiyle doğrudan bağlantılıdır.

İnsan, yalnızca biyolojik varlığını sürdüren bir canlı değil; sembol üreten, anlam kuran, tercih eden ve eylemlerinden sorumlu olan bir varlıktır. Bu yönüyle insanın doğayla kurduğu ilişki, yalnızca ihtiyaçlarını karşılama düzeyinde kalmaz; onun ahlaki, sembolik ve manevi yönelimlerini de açığa çıkarır. İnsan üzerine yapılan felsefi tartışmalarda, insanın kendisini yalnızca doğanın bir parçası olarak değil, anlam üreten bir varlık olarak konumlandığı görülmektedir (Cassirer, 1980, s. 41). Nitekim tabiat karşısındaki tahrip edici tavır, insanın yalnızca çevreye verdiği zararı değil, kendi anlam ve değer dünyasında meydana gelen daralmayı da gösterir.

Ekolojik krizin “ruhun kirlenmesi” ile ilişkilendirilmesi, insanın iç dünyası ile dış dünya arasındaki bağı görünür kılar. İnsan kendi arzularını sınırsızlaştırdığında ve kendisini tabiat üzerinde mutlak tasarruf sahibi gördüğünde, doğa ile arasındaki denge bozulur. Mutluluk ve ahlak ilişkisi bakımından insanın iyi yaşam arayışı, yalnızca haz, fayda veya sahip olma isteğiyle değil; ölçü, erdem ve sorumluluk bilinciyle anlam kazanır (Akarsu, 1998, s. 58). Bu noktada çevre tahribatı, sadece teknik bir hata değil; insanın iç dünyasında ölçü, hürmet ve sorumluluk duygusunun zayıflamasıyla ilişkili ahlaki bir problemdir.

Geleneksel düşüncede insan, varlık düzeninden bağımsız ve kendi başına mutlak bir merkez olarak görülmez. İnsan, dünyada bulunma biçimiyle hem kendisine hem de kendisini kuşatan varlık alanına karşı sorumluluk taşır. Bu sorumluluk, yalnızca toplumsal ilişkilerle sınırlı değildir; insanın tabiatla, canlılarla ve bütün varlık düzeniyle kurduğu ilişkiyi de kapsar. Ahlaki eylemin değeri, yalnızca bireysel niyetle değil, eylemin başkaları ve dünya üzerindeki sonuçlarıyla da ilişkilidir (Kant, 2002, s. 45). Bu çerçevede tabiatın yalnızca kullanılacak bir kaynak gibi görülmesi, insanın değerler dünyasındaki daralmanın dışa yansımasıdır.

Ekolojik krizin manevi boyutunda “emanet” düşüncesi önemli bir yere sahiptir. Tabiatın insana sınırsız mülkiyet alanı olarak verilmediği, aksine korunması ve sorumlulukla yaklaşılması gereken bir düzen olduğu kabul edildiğinde, insanın doğaya bakışı da değişir. İnsan hakları ve felsefe bağlamında insanın yalnızca hak sahibi değil, aynı zamanda sorumluluk taşıyan bir varlık olarak düşünülmesi, doğa karşısındaki etik konumunu da tartışmaya açar (Çotuksöken, 2012, s. 63). Bu açıdan tabiat, insanın keyfi biçimde tüketebileceği bir nesne değil, karşısında ölçülü ve sorumlu davranması gereken bir varlık alanıdır.

İslam düşüncesinde insanın varlık düzenindeki konumu, çoğu zaman onun sorumluluk sahibi bir varlık oluşuyla birlikte değerlendirilmiştir. İnsan, yalnızca kendi varlığıyla sınırlı olmayan; çevresiyle, toplumla ve yaratılmış varlıklarla ilişkisi içinde anlam kazanan bir varlıktır. İslam felsefesi geleneğinde insanın akıl, ahlak ve varlık düzeni içindeki yeri, onun yalnızca bilen değil,

aynı zamanda sorumluluk üstlenen bir varlık olduğunu gösterir (Çetinkaya, 2012, s. 145). Doğa karşısında ölçsüz ve tahrip edici bir tutum, insanın manevi sorumluluğuyla bağdaşmayan bir yönelim olarak değerlendirilebilir.

Tasavvufi gelenekte insan ile âlem arasındaki ilişki, yalnızca dışsal bir çevre ilişkisi olarak değil, derin bir varlık bağı olarak ele alınır. İnsan küçük âlem, evren ise büyük âlem olarak düşünüldüğünde, tabiatın tahribi insanın kendisiyle kurduğu ilişkinin de bozulduğunu gösterir. Bu anlayışta varlık alanı, birbirinden kopuk nesnelerin toplamı değil, anlamlı ve bütünlüklü bir düzendir (İbnü'l-Arabî, 2016, s. 48). Dolayısıyla doğanın manevi değerinden soyutlanması, yalnızca çevrenin değil, insanın kendi hakikatini kavrama imkânının da zayıflaması anlamına gelir.

İnsan-ı kâmil düşüncesi, ekolojik krizin manevi köklerini yorumlamak açısından dikkate değerdir. Çünkü bu anlayışta insanın yetkinliği, yalnızca akli kapasitesi veya teknik gücüyle değil, varlık düzeniyle kurduğu uyumlu ve ölçülü ilişkiyle ilgilidir. İnsan-ı kâmil fikri, insanın kendi nefsinin merkeze alan sınırsız bir varlık değil, hakikatle irtibat kurabilen ve varlık düzenini sorumlulukla kavrayabilen bir varlık olduğunu gösterir (Durak, 2010, ss. 117-118). Bu açıdan ekolojik kriz, yetkinleşme imkânını kaybeden insanın tabiatla ilişkisini de ölçsüzleştirmesinin sonucu olarak okunabilir.

Modern insanın doğa karşısındaki temel problemi, sahip olduğu teknik güçten çok bu gücü hangi anlam dünyası içinde kullandığıdır. Teknik imkânlar, ahlaki ve manevi ilkelerle dengelenmediğinde insanın tabiat üzerindeki müdahalesi yıkıcı bir biçime dönüşebilir. İnsanın kosmostaki yeri, onun yalnızca biyolojik ya da teknik kapasitesiyle değil, değerleri kavrama ve dünyadaki konumunu anlamlandırma biçimiyle de ilgilidir (Scheler, 2015, s. 37). Bu bakımdan çevre krizini doğuran asıl kırılma, insanın bilgiyi hikmetten, eylemi sorumluluktan ve tabiatı kutsal anlamdan koparmasıdır.

Ekolojik kriz, bireysel ahlak sorunuyla sınırlı değildir; aynı zamanda modern toplumların üretim, tüketim ve küreselleşme süreçleriyle de bağlantılıdır. Küreselleşen dünyada çevre sorunları, yerel etkileri aşarak bütün insanlığı ilgilendiren ortak bir krize dönüşmüştür (Baykal & Baykal, 2008, s. 12). Bu durum, insanın tabiatla ilişkisinin yalnızca bireysel tercih düzeyinde değil, ekonomik, toplumsal ve kültürel örgütlenme biçimleriyle birlikte ele alınması gerektiğini gösterir. Ancak Nasr'ın yaklaşımı açısından bu dışsal süreçler, insanın iç dünyasındaki manevi yön kaybı, ölçü duygusunun zayıflaması ve varlık karşısındaki sorumluluk bilincinin daralmasıyla birlikte düşünülmelidir (Nasr, 2015, ss. 18-19).

Bu bağlamda ekolojik kriz, yalnızca insanın doğaya zarar vermesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda insanın kendi manevi yönünü ihmal etmesiyle de ilgilidir. İnsan kendi iç dünyasında ölçü, merhamet, sorumluluk ve hürmet duygusunu kaybettiğinde, bu kayıp dış dünyada tahribat olarak görünür hâle gelir. İnsan-ı kâmil anlayışında yetkinleşme, insanın nefsinin sınırsızlaştırmasıyla değil, onu terbiye ederek hakikatle uyumlu hâle getirmesiyle mümkündür (El-Cîlî, 2015, s. 74). Bu noktada ekolojik krizin manevi kökleri, insanın tabiatı nasıl kullandığı kadar, kendi arzularını nasıl yönettiğiyle de bağlantılıdır.

4. Geleneksel Dünya Görüşünde Tabiatın Manevi Değeri

Geleneksel dünya görüşünde tabiat, insanın karşısında yer alan pasif bir madde alanı olarak değil, ilahi düzenin görünür olduğu anlamlı bir varlık alanı olarak kavranır. Bu anlayışta doğa, yalnızca insan ihtiyaçlarını karşılayan bir kaynak değil; insanın kendi sınırlarını, sorumluluğunu ve varlık içindeki yerini fark etmesine imkân veren bir düzendir. Nasr'ın tabiat anlayışında doğa, kutsal kozmosun dışında kalan tarafsız bir madde alanı değil, ilahi hakikatin işaretlerini taşıyan sembolik bir gerçekliktir (Nasr, 1982, s. 91). Dolayısıyla geleneksel tabiat tasavvuru, modern dönemde belirginleşen araçsal doğa anlayışından farklı olarak, insan ile tabiat arasındaki ilişkiyi fayda ve hâkimiyet üzerinden değil, anlam, ölçü ve hürmet üzerinden kurar.

Bu bakış açısında âlem, birbirinden kopuk nesnelerin toplamı değildir. Varlıklar arasında hiyerarşik, sembolik ve manevi bir bağ bulunduğu kabul edilir. İnsan, bu düzenin dışında ya da üzerinde konumlanan mutlak bir özne değil; anlamlı bir bütünün içinde sorumluluk taşıyan bir

varlıktır. Ezeli hikmet geleneğinde hakikat, yalnızca soyut düşünceyle değil, varlık düzeninde kendini gösteren işaretler aracılığıyla da kavranır (Schuon, 1998, s. 45). Böylece tabiat, geleneksel düşüncede yalnızca fiziksel varlıkların toplamı olarak değil, insanı aşan hakikate açılan sembolik bir dil olarak değerlendirilir.

İslam kozmoloji geleneğinde tabiat, ilahi hikmetin görünür yansımalarını taşıyan bir işaretler alanı olarak ele alınır (Nasr, 1985, s. 85). Bu nedenle doğanın tahribi, yalnızca maddi çevreye zarar vermek değil, insanın hakikatle kurduğu sembolik bağı zayıflatmak anlamına da gelir.

Tasavvufi düşüncede insan ile âlem arasındaki ilişki, dışsal bir çevre ilişkisi olarak değil, varlık düzeyinde kurulan derin bir bağ olarak anlaşılır. İnsan küçük âlem, evren ise büyük âlem olarak düşünüldüğünde, tabiatın düzeni ile insanın iç düzeni arasında anlamlı bir paralellik kurulur. Bu anlayış, insanın doğaya karşı sorumluluğunu yalnızca pratik bir koruma görevi olmaktan çıkarır; onu insanın kendi manevi bütünlüğüyle ilgili bir mesele hâline getirir. Âlemdeki bütünlük fikri, tabiatın değersizleştirilmesini değil, onun varlık düzeni içindeki yerinin korunmasını gerektirir (İbnü'l-Arabî, 2016, s. 49).

Geleneksel tabiat anlayışında insanın üstünlüğü, doğa üzerinde sınırsız tahakküm kurma hakkı anlamına gelmez. Aksine insanın akıl, irade ve bilinç sahibi olması, ona daha ağır bir sorumluluk yükler. İnsan, kendisine verilen imkânları ölçsüzce kullanmakla değil, varlık düzenine uygun biçimde davranmakla yetkinleşir. İslam düşüncesinde insanın ahlaki konumu, onun yalnızca bilen ve eyleyen bir varlık oluşuyla değil, aynı zamanda sorumluluk üstlenme kapasitesiyle ilişkilidir (Çetinkaya, 2012, s. 148). Bu çerçevede insanın tabiat karşısındaki yeri, üstünlükten çok emanet, ölçü ve sorumluluk kavramlarıyla anlaşılmalıdır.

Geleneksel düşüncede tabiat karşısındaki sorumluluk, dar bir çevre duyarlılığını aşarak insanın eylemlerinin daha geniş varlık alanındaki sonuçlarını gözetmesini gerektirir. Bu doğrultuda tabiatla kurulan ilişki, insanın ahlaki olgunluğu ve sorumluluk bilinciyle doğrudan bağlantılıdır (Kant, 2002, s. 45).

Nasr'a göre tabiatın kutsal anlamını yitirmesi, insanın doğayla kurduğu ilişkinin bozulmasındaki temel kırılmalardan biridir. Tabiat yeniden kutsal bir düzenin parçası olarak kavranmadıkça çevre sorunlarına yönelik çözümler yüzeysel kalacaktır (Nasr, 2013, ss. 220-223).

Geleneksel anlayışta tabiatla ilişki, insanın kendisini terbiye etme sürecinden bağımsız değildir. İnsan doğaya ölçülü yaklaştığında, aslında kendi arzularına da sınır koymuş olur. Bu bakımdan ekolojik duyarlılık, yalnızca çevreyi koruma davranışı değil, insanın nefsinin, tüketim arzusunun ve hâkimiyet isteğini kontrol etmesiyle de bağlantılıdır. İnsan-ı kâmil fikri, insanın varlık düzeniyle uyumlu hâle gelmesini ve kendi benliğini hakikat merkezli bir ölçü içinde inşa etmesini gerektirir (Küçük, 2017, s. 86). Bu yönüyle geleneksel tabiat anlayışı, insanın dış dünyayla ilişkisini onun içsel olgunlaşma sürecinden ayrı düşünmez.

Modern dönemde geri plana itilen hususlardan biri de tabiatın insana yalnızca dışsal fayda sağlamadığı, aynı zamanda insanı manevi bakımdan eğittiği düşüncesidir. Geleneksel bakışta doğa, insanın sınırsız isteklerini onaylayan bir alan değil; ona ölçüyü, faniliği ve bağlı olduğu büyük düzeni hatırlatan bir varlık sahasıdır. İnsan, yalnızca biyolojik ve teknik kapasitesiyle değil, değerleri kavrama ve dünyadaki yerini anlamlandırma biçimiyle de tanımlanır (Scheler, 2015, s. 39). Bu noktada tabiatla kurulan ilişki, insanın iç dünyasını biçimlendiren ahlaki ve manevi bir tecrübe olarak değerlendirilebilir.

Bu yönüyle geleneksel tabiat tasavvuru, ekolojik krizin çözümü için yalnızca geçmişe ait nostaljik bir bakış sunmaz. Aksine insanın doğa karşısındaki konumunu yeniden düşünmesi için güçlü bir felsefi zemin oluşturur. Tabiatın manevi değeri kabul edildiğinde, insanın doğayla ilişkisi de tahakkümden emanete, tüketimden sorumluluğa, faydadan hikmete doğru dönüşür. Nasr'ın "kutsal bilim" vurgusu da bu dönüşümün bilgi anlayışıyla birlikte düşünülmesi gerektiğini gösterir; çünkü tabiatın anlamını yeniden kavramak, yalnızca çevresel davranışları değil, insanın bilgi, değer ve varlık anlayışını da dönüştürmeyi gerektirir (Nasr, 2016, ss. 165-167).

5. Krizden Çıkış İmkânı: Kutsal Kozmosun Yeniden Hatırlanması

Ekolojik krizin manevi kökleri dikkate alındığında, meselenin yalnızca teknik düzenlemelerle aşılamayacağı görülür. Çevre politikaları, sürdürülebilir üretim modelleri, doğal kaynakların korunması ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi elbette önemlidir. Ancak bu tedbirler, krizi doğuran insan ve tabiat tasavvurunu dönüştürmediği sürece sınırlı bir etki alanında kalır. Nasr'ın yaklaşımında ekolojik kriz, insanın tabiatı kutsal anlamından kopararak onu yalnızca maddi bir kaynak alanı olarak görmesiyle ilişkilidir (Nasr, 1982, s. 62). Bu açıdan asıl mesele, doğaya verilen zararı azaltmanın ötesinde, insanın tabiatı nasıl anlamlandırdığını ve kendisini varlık düzeni içinde nasıl konumlandığını yeniden düşünmesidir.

Bu noktada kutsal kozmos fikrinin yeniden hatırlanması, ekolojik krize karşı yalnızca teorik bir öneri sunmaz; insanın dünya ile kurduğu ilişkinin kökten gözden geçirilmesini ifade eder. Kutsal kozmos anlayışı, âlemi yalnızca fiziksel varlıklardan oluşan mekanik bir düzen olarak görmez. Varlığı anlam, hikmet ve ilahi düzenle birlikte kavrar. Böyle bir kavrayışta tabiat, insanın keyfi biçimde kullanacağı bir nesne olmaktan çıkar; insanı kendi sınırlarına ve sorumluluğuna çağıran bir varlık alanı hâline gelir. Gelenekçi düşüncede kutsal, yalnızca dinî ritüellerle sınırlı değildir; bilgi, ahlak ve dünya tasavvurunun merkezinde yer alan kurucu bir ilkedir (Schuon, 2006, s. 28).

Bu anlayış, insanı tabiat karşısında bütünüyle edilgen bir konuma da yerleştirmez. Aksine insanın doğayla ilişkisini ölçü, denge ve sorumluluk temelinde yeniden kurmasını gerekli kılar. İnsan, ne doğa karşısında tümüyle pasif bir varlık ne de doğa üzerinde sınırsız yetki sahibi bir özne olarak düşünülmelidir. Onun sorumluluğu, varlık düzeninin anlamını kavradığı ölçüde kendi eylemlerini de bu düzene uygun biçimde düzenleyebilmesinde belirginleşir. Ahlaki eylemin değeri, yalnızca bireysel niyetle değil, eylemin evrensel sorumluluk ilkesiyle ilişkilendirilebilmesiyle anlam kazanır (Kant, 2002, s. 45). Buradan hareketle ekolojik sorumluluk, insanın manevi sorumluluğundan ayrı düşünülemez.

Nasr'ın perspektifinde bu dönüşümün merkezinde bilgi anlayışının yeniden ele alınması yer alır. Modern bilgi çoğu zaman tabiatı ölçme, denetleme ve dönüştürme gücü üretirken; geleneksel bilgi tabiatı anlam, hikmet ve hakikatle ilişkisi içinde kavramaya yönelir. Bu ayrım, bilimin bütünüyle reddedilmesi anlamına gelmez. Belirleyici olan, bilginin hangi amaçla ve hangi dünya görüşü içinde kullanıldığıdır. Bilgi, insanı sorumluluk bilincinden uzaklaştırdığında tabiat üzerindeki tahribatı artırabilir. Hikmetle birleştiğinde ise insanın varlık düzeni içindeki yerini daha doğru kavramasına imkân verir (Nasr, 2016, ss. 165-167). Böylece çevre duyarlılığı, yalnızca davranış düzeyinde değil, bilginin anlam ve değerle yeniden ilişkilendirilmesiyle de derinleşir.

Ekolojik krizin aşılması, modern insanın kendi iç dünyasına yönelmesini de gerektirir. Tabiat üzerindeki ölçsüz müdahale, çoğu zaman insanın kendi arzularını sınırlayamamasıyla bağlantılıdır. Daha fazla üretme, tüketme ve sahip olma isteği yalnızca ekonomik bir eğilim değildir; aynı zamanda insanın manevi ölçüsünü kaybetmesinin de göstergesidir. İnsanın değerlerle ilişkisi, onun eylemlerinin yönünü ve dünya karşısındaki sorumluluk bilincini belirleyen temel unsurlardan biridir (Kuçuradi, 2013, s. 13). Bu sebeple ekolojik kriz karşısında gerekli olan dönüşüm, tüketim arzusunu, güç anlayışını ve değerler karşısındaki tavrı birlikte sorgulayan ahlaki bir yenilenmeyi de içerir.

Kutsal kozmosun hatırlanması, insanın tabiatla kurduğu ilişkiyi fayda merkezli bir zeminden çıkararak anlam ve sorumluluk ekseninde yeniden düşünmeye imkân verir. Bu hatırlama, geçmişe dönük nostaljik bir tutum değildir. Aksine modern insanın doğa karşısındaki konumunu eleştirel biçimde değerlendirmesini sağlar. İnsan, yalnızca biyolojik varlığıyla değil; anlam kurma, sembol üretme ve dünyayı yorumlama kapasitesiyle de ayırt edilen bir varlıktır (Cassirer, 1980, s. 41). Bu bakımdan ekolojik krize verilecek cevap, yalnızca davranışların düzenlenmesini değil, tabiatı anlamlandırma biçiminin de dönüştürülmesini gerektirir.

Meselenin toplumsal boyutu da bu çerçevenin dışında bırakılamaz. Ekolojik kriz, yalnızca bireysel ahlak veya kişisel duyarlılık meselesi değildir. Üretim biçimleri, tüketim alışkanlıkları, kentleşme, küreselleşme ve ekonomik örgütlenme süreçleriyle yakından bağlantılıdır.

Küreselleşen dünyada çevre sorunları, yerel etkileri aşarak bütün insanlığı ilgilendiren ortak bir mesele hâline gelmiştir (Baykal & Baykal, 2008, s. 1). Bu durum, bireysel farkındalığın gerekli fakat tek başına yeterli olmadığını gösterir. İnsan, toplumsal yaşamını, üretim ilişkilerini ve tüketim kültürünü de aynı manevi ve ahlaki sorgulamanın içine dâhil etmek zorundadır.

Toplumsal ve teknik düzenlemelerin kalıcı sonuç üretebilmesi, doğayı yalnızca kullanım değeri üzerinden kavrayan yaklaşımın dönüşmesine bağlıdır. Bu nedenle çevre politikaları, bilgi, değer, tüketim ve varlık anlayışına yönelik daha geniş bir sorgulamayla birlikte düşünülmelidir (Yıldırım, 2017, s. 289).

Bu perspektif, insanı ne doğa karşısında tümüyle pasif ne de sınırsız güç sahibi bir özne olarak konumlandırır; onu anlamlı bir varlık düzeni içinde sorumluluk taşıyan bir varlık olarak görür (Scheler, 2015, s. 37). Ekolojik krizin aşılması, bu nedenle dış dünyaya yönelik düzenlemeler kadar insanın tabiata bakışının dönüşümünü de gerektirir.

Nasr'ın ekolojik kriz karşısındaki temel katkısı da burada belirginleşir. Krizin kökünü yalnızca çevresel uygulamalarda değil, insanın kutsalı, tabiatı ve kendi varlık konumunu unutmasında arar. Bu yaklaşım, ekolojik krizi teknik bir çevre yönetimi problemi olmaktan çıkarır; insanın anlam dünyası, bilgi anlayışı, ahlaki sorumluluğu ve manevi yönelimiyle birlikte düşünmeye imkân verir. Tabiatın kutsal düzen içindeki yerinin yeniden hatırlanması, insanın doğayla ilişkisini daha ölçülü, sorumlu ve hikmet merkezli bir zeminde yeniden kurmasına kapı aralar (Nasr, 2013, s. 229).

Sonuç

Bu çalışma, ekolojik krizi yalnızca çevresel tahribat, doğal kaynakların azalması veya modern teknolojinin yol açtığı dışsal bir problem olarak değil, insanın varlık, tabiat ve kutsal ile kurduğu ilişkinin dönüşümü bağlamında ele almıştır. Seyyid Hüseyin Nasr'ın düşüncesinden hareketle ulaşılan temel değerlendirme, ekolojik krizin modern insanın manevi merkezini kaybetmesiyle yakından ilişkili olduğudur. Modern insan, tabiatı ilahi düzenin işaretlerini taşıyan anlamlı bir varlık alanı olarak görmekten uzaklaştıkça, onu üzerinde tasarrufta bulunabileceği maddi ve işlevsel bir alana indirgemıştır. Bu nedenle ekolojik krizin kökeninde yalnızca yanlış çevre politikaları veya teknik yetersizlikler değil, insanın tabiatı kavrama biçiminde meydana gelen derin bir anlam kaybı bulunmaktadır (Nasr, 1982, s. 87).

Makalenin ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri, modern bilincin kutsaldan kopuşunun tabiat tasavvurunu doğrudan dönüştürmesidir. Modern dönemde akıl, teknik, ilerleme ve bireysel özerklik fikrinin merkezî hâle gelmesi, insanın doğa karşısındaki konumunu da değiştirmiştir. Bu değişim, tabiatın artık insanı aşan bir düzenin parçası olarak değil; ölçülebilir, dönüştürülebilir ve tüketilebilir bir alan olarak görülmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla ekolojik kriz, yalnızca doğaya verilen zararın değil, modern dünya görüşünün bilgi, değer ve varlık anlayışında meydana getirdiği kırılmanın da bir sonucudur (Demirhan, 2004, s. 35).

Bu bağlamda prometeyen insan figürü, Nasr'ın modern insan eleştirisinde ekolojik krizin anlaşılması bakımından önemli bir açıklama imkânı sunmaktadır. Prometeyen insan, kendisini aşkın bir hakikat düzenine bağlı görmeyen; kendi iradesini, aklını ve teknik gücünü merkeze alan insan tipini ifade eder. Bu insan tipi için tabiat, kendisine emanet edilmiş bir varlık düzeni olmaktan çıkarak insan arzularına ve üretim süreçlerine göre biçimlendirilecek bir alana dönüşür. Böylece ekolojik tahribat, yalnızca doğaya verilen zarar olarak değil, insanın sınır bilincini, sorumluluk duygusunu ve manevi yönelimini kaybetmesi olarak da okunmalıdır.

Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç, ekolojik krizin insanın iç dünyası ile dış dünya arasındaki kopukluk üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğidir. İnsan kendi iç dünyasında ölçü, sorumluluk, hürmet ve emanet bilincini kaybettiğinde, bu kayıp dış dünyada tahribat olarak görünür hâle gelir. Bu nedenle çevre krizi, yalnızca teknik araçların yanlış kullanımından değil, insanın değerler dünyasında meydana gelen daralmadan da beslenmektedir. İnsan, yalnızca bilen ve üreten bir varlık değil; eylemlerinden sorumlu olan, değerlerle ilişki kuran ve dünyadaki

konumunu anlamlandıran bir varlıktır. Bu yönüyle ekolojik kriz, aynı zamanda insanın kendi varlık anlayışıyla ilgili ahlaki ve manevi bir sorundur.

Geleneksel dünya görüşünde tabiatın manevi değeri, bu krizi farklı bir düzlemde düşünmeye imkân vermektedir. Bu anlayışta tabiat, insanın sınırsız biçimde tüketebileceği bir kaynak değil; ilahi hikmetin işaretlerini taşıyan anlamlı bir düzendir. İnsan ise bu düzenin mutlak sahibi değil, sorumluluk taşıyan bir parçasıdır. Bu nedenle geleneksel tabiat tasavvuru, modern ekolojik krize yalnızca nostaljik bir alternatif sunmaz; insanın tabiat karşısındaki konumunu yeniden değerlendirmesi için güçlü bir felsefi ve manevi zemin oluşturur. Tabiatın manevi değerinin kabul edilmesi, insanın doğayla ilişkisini tahakkümden emanete, tüketimden sorumluluğa ve faydadan hikmete doğru dönüştürme imkânı taşır (Schuon, 1998, s. 45).

Nasr'ın ekolojik krize yönelik çözüm perspektifi de bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Ona göre çevre sorunlarına yalnızca teknolojik tedbirlerle yaklaşmak yeterli değildir; çünkü krizi doğuran zihniyet değişmeden, doğaya yönelik araçsal ve tahrip edici tavır farklı biçimlerde varlığını sürdürecektir. Bu nedenle insanın kutsal kozmos fikrini yeniden hatırlaması gerekir. Kutsal kozmos fikri, tabiatı yalnızca fiziksel varlıkların toplamı olarak değil; insanı kendi sınırlarına, sorumluluğuna ve aşkın hakikate yönelten anlamlı bir düzen olarak kavramayı mümkün kılar (Nasr, 2013, s. 229).

Bu nedenle çözüm, çevre yönetimi, sürdürülebilirlik politikaları ve teknolojik iyileştirmeleri gerekli görmekle birlikte, bunları insanın tabiatı anlamlandırma biçimini dönüştüren ahlaki ve manevi bir yenilenmeyle birlikte ele almayı gerektirir.

Sonuç olarak Nasr'ın yaklaşımı, ekolojik krizi modern insanın manevi yoksullaşması ve kutsal tabiat fikrinin unutulması bağlamında yorumlayarak çevre tartışmalarına felsefi ve metafizik bir derinlik kazandırmaktadır. Bu yaklaşım, ekolojik krizin aşılmasını yalnızca dış dünyanın onarılmasında değil, insanın kendi iç dünyasını, bilgi anlayışını, değer bilincini ve tabiatla kurduğu manevi bağı yeniden inşa etmesinde görmektedir. Bu yönüyle Nasr'ın modern insan ve doğa eleştirisi, çağdaş ekolojik tartışmalarda teknik çözüm arayışlarının ötesine geçen; insanın varlık içindeki yerini, sorumluluğunu ve kutsal ile ilişkisini yeniden düşünmeye çağırان güçlü bir değerlendirme zemini sunmaktadır (Nasr, 2015, ss. 18-19).

Kaynakça

- Akarsu, B. (1998). *Mutluluk ahlakı* (1. baskı). İnkılap Kitabevi.
- Baykal, H., & Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünya'da çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17.
- Baykan, E. (2002). Gelenekselci ekolün din-bilim bağlamında Aydınlanma eleştirisi -S. Hüseyin Nasr örneği-. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 201-216.
- Capra, F. (2014). *Batı düşüncesinde dönüm noktası* (M. Armağan, Çev.; 3. baskı). İnsan Yayınları.
- Cassirer, E. (1980). *İnsan üstüne bir deneme* (N. Arat, Çev.; 1. baskı). Remzi Kitabevi.
- Chittick, W. (2012). *Seyyid Hüseyin Nasr'ın temel düşünceleri* (N. Koltas, Çev.; 1. baskı). İnsan Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2012). *İnsan hakları ve felsefe*. Papatya Yayıncılık.
- Çetinkaya, B. A. (2012). *İslam felsefesi tarihi* (Cilt 2, 1. baskı). Grafiker Yayınları.
- Çüçen, K., Zafer, M. Z., & Esenyel, A. (2011). *Varlık felsefesi* (2. baskı). Ezgi Kitabevi.
- Demirhan, A. (2004). *Modernlik* (1. baskı). İnsan Yayınları.
- Demirkol, M. (2010). Seyyid Hüseyin Nasr'a göre ezeli hikmet ve geleneksel İslam. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51(2), 271-290.
- Durak, N. (2010). İslam düşüncesinde etik bir ideal olarak "İnsan-ı Kâmil" anlayışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 105-124.
- El-Cili, A. (2015). *İnsan-ı kâmil* (A. M. Tolun, Çev.; 4. baskı). İz Yayıncılık.
- Gökberk, M. (2002). *Felsefe tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Guénon, R. (1979). *Modern dünyanın bunalımı* (N. Avcı, Çev.). Emek Matbaacılık.

- Heimsoeth, H. (2013). *Felsefenin temel disiplinleri* (T. Mengüşoğlu, Çev.; 6. baskı). Doğu Batı Yayınları.
- İbnü'l-Arabî. (2016). *Fusûsu'l-hikem* (M. N. Gençosman, Çev.; 4. baskı). Ataç Yayınları.
- Kant, I. (2002). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi* (I. Kuçuradi, Çev.; 3. baskı). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kılıç, Y. (2012). Geçmişle gelecek arasında insan. *Kaygı Dergisi*, 19, 77-90.
- Kuçuradi, İ. (2013). *İnsan ve değerleri* (5. baskı). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Küçük, O. N. (2017). *Fusûsu'l-hikem ve Mesnevî'de insan-ı kâmil* (3. baskı). İnsan Yayınları.
- Nasr, S. H. (1982). *İnsan ve tabiat* (N. Avcı, Çev.). Yeryüzü Yayınları.
- Nasr, S. H. (1985). *İslam kozmoloji öğretilerine giriş* (N. Şişman, Çev.). İnsan Yayınları.
- Nasr, S. H. (2002). *Tabiat düzeni ve din* (L. Boyacı, Çev.). İnsan Yayınları.
- Nasr, S. H. (2013). *Bilgi ve kutsal* (Y. Yazar, Çev.; 5. baskı). İz Yayıncılık.
- Nasr, S. H. (2015). *İslam ve modern insanın çıkmazı* (A. Ünal & S. Büyükduru, Çev.; 7. baskı). İnsan Yayınları.
- Nasr, S. H. (2016). *Bir kutsal bilim ihtiyacı* (Ş. Yalçın, Çev.; 2. baskı). İnsan Yayınları.
- Nietzsche, F. (2001). *İyinin ve kötünün ötesinde* (A. İnam, Çev.; 2. baskı). Yorum Yayınevi.
- Scheler, M. (2015). *İnsanın kosmostaki yeri* (H. Tepe, Çev.; 2. baskı). Bilgesu Yayıncılık.
- Schuon, F. (1998). *İslam ve ezeli hikmet* (Ş. Yalçın, Çev.). İz Yayıncılık.
- Schuon, F. (2006). *Tasavvuf* (V. Sezigen, Çev.). İz Yayıncılık.
- Sungur, E. (2014). *Seyyid Hüseyin Nasr'a göre gelenek ve modernlik*. Çizgi Kitabevi.
- Yıldırım, C. (2017). Ekoloji düşüncesinde insan ve toplum anlayışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 289-308.
- Zengin, C. (2017). *Seyyid Hüseyin Nasr ve geleneğin gözüyle modern dünyayı anlamak* (1. baskı). Önsöz Yayıncılık.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.